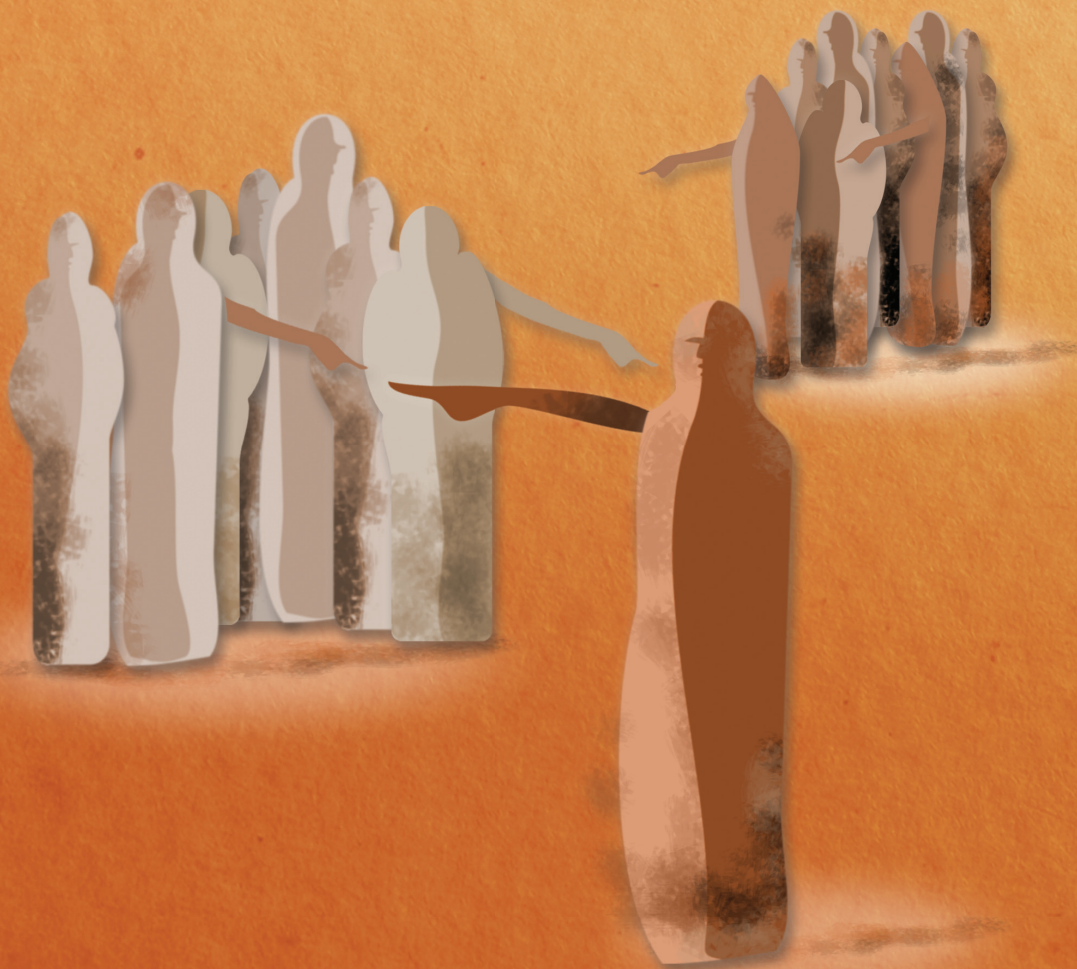

Bűnbak minden időben

Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben

Szerkesztette: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József

KRONOSZ KIADÓ
MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA

PÉCS – BUDAPEST, 2013

Bűnbak minden időben

Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben

Bűnbak minden időben

Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben

Szerkesztette:

Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József

Kronosz Kiadó
Magyar Történelmi Társulat
Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára

Pécs – Budapest, 2013

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó, a Magyar Történelmi Társulat és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára gondozásában 2013-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-40-5

A borítón szereplő grafika Ludván Zsolt munkája.

Tartalomjegyzék angol fordítása: Lengvári Ágnes

A névmutatót készítette: Erőss Zsolt

Olvasószerkesztő: Radics Melinda

Pécs–Budapest, 2013

© Szerzők

© Szerkesztők

© Kronosz Kiadó

© Magyar Történelmi Társulat

© Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára

Tartalom

Table of Contents	7
Előszó	9
BŰNBAKKÉPZÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK SZEMSZÖGÉBŐL	13
<i>Pók Attila</i> : Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban	15
<i>Gyáni Gábor</i> : A történész mint bíró. A történetírói ítélkezés „joga” és veszélyei	33
<i>László János</i> : Bűnbakképzés és nemzeti identitás, avagy a szociálpszichológia mint empirikus társadalomtudomány	43
<i>Kiss Zsuzsanna</i> : Hősök és bűnbakok a weimari Németországban. Adalékok a bűnbakképzés lélektani szempontjaihoz	62
<i>Ormos Mária</i> : Bűnbakkeresés/szerecsenmosdatás – a nyugati világban (20–21. század)	75
<i>Pótó János</i> : Szobrok és emlékművek mint bűnbakok... avagy hogyan döntünk szobrot, mikor és miért?	83
<i>Dévényi Anna</i> : Bűnbakból vádló, vádlóból bűnbak. Ellenségképek a 20. századi magyar történelemtankönyvekben Mohács, Világos és Trianon példáján	96
<i>Szilágyi Mariann</i> : „(...) megrendelni egy-két vadkant jó pénzért mindig lehet” Egy közismert bűnbakmotívum kultúrtörténete	112
BŰNBAKOK AZ EGYETEMES TÖRTÉNELEMBEN	123
<i>Maléth Ágnes</i> : XXIII. János és a konstanzi zsinat	125
<i>Lengyel Tünde</i> : Keresd a nőt! A nők mint bűnbakok a középkorban és a kora újkorban	135
<i>Ugrai János</i> : A jezsuiták mint az iskolaügy „kerékkötői” A 18. századi oktatáspolitikai diskurzus a Habsburg Monarchiában a bűnbakképzés tükrében	149
<i>Majoros István</i> : Miért a harmadik köztársaság? A Dreyfus-ügy háttéréről	161
<i>Lénárt T. András</i> : A „tisza faj” kérdése Spanyolországban. A középkori hispán bűnbakképzés okai, módszerei és 20. századi utóhatásai	171
<i>Harsányi Iván</i> : Bűnbakkeresés és történelmi emlékezet. Spanyol tapasztalatok	181
<i>Bebesi György</i> : A Bejlisz-ügy. A Sztolipini konszolidáció szakítópróbája, a hírhedt orosz vérvád-per	197
<i>Hornyák Árpád</i> : „Aki kirobbantotta az első világháborút”. Dragutin Dimitrijević-Apis koncepciók pere	207
<i>Kindl Melinda</i> : Giustizia è stata fatta! Avagy Olaszország árulóí	217
<i>Hahner Péter</i> : Nixon, a bűnbak	225

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉNEK BŰNBÁKJAI	233
<i>Bessenyei József</i> : Szapolyai János, a magyar történelem egyik legismertebb bűnbakja	235
<i>Kovács Adrienn</i> : Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházszerző munkájának megítélése	243
<i>Deák Ágnes</i> : Rendőrbesúgók nyomában (1860-as évek)	252
<i>Kaposi Zoltán</i> : A nagybirtok és az agrárszegénység kapcsolata Magyarországon	264
<i>Paksy Zoltán</i> : A zsidóság bűnbakká válása és az antiszemita hisztéria kezdete Magyarországon az első világháború végén	285
<i>Gazdag László</i> : Herczeg Ferenc és a forradalmak – Északi fény	298
<i>Fedinec Csilla</i> : A „leggyengébb fél”. Gondolatok a ruszin-ukrán paradigma újraértelmezéséhez	308
<i>Erőss Zsolt</i> : Bűnbakképzés és/vagy bűnbakképződés? A diktatórikus törekvések megítélése 1935–1936 fordulóján Gömbös és Marton példáján	316
<i>Molnár Judit</i> : „Ürügy a deportálás” A csendőrök felelősségre vonása 1945 után	332
<i>Olasz Lajos</i> : Hadiállapotban a Szovjetunióval – bűnbakok és felelősök	350
<i>Karsai László</i> : Szálasi Ferenc, a tökéletes bűnbak	371
<i>Gerhard Seewann</i> : Politikai tisztogatás Magyarországon a második világháború után. Franz Basch népbírósi pere	383
<i>Gyarmati György</i> : Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon, 1945–1956	405
<i>Püski Levente</i> : Ellenségből bűnbak. Az MKP arisztokrácia-képe 1945 után	433
<i>Kovács Kristóf</i> : Reakczió Jóskától Kulák Kelemenig. Válogatás a Ludas Matyi 1945 és 1949 közötti bűnbak-karikatúráiból	444
<i>Pihurik Judit</i> : Katonadolog 1945–1962. A „horthysta katonatiszt:” bűnbak vagy ellenség?	456
<i>Bánkuti Gábor</i> : Az antijezsuitizmus anatómiája	473
<i>Polyák Petra</i> : „Közösiítsék ki, pellengérezzék ki!” Egyetemi-főiskolai hallgatók fegyelmi ügyei az ötvenes évek elején	481
<i>Lénárt András</i> : A Köztársaság tér arcai. Bűnösök ábrázolása két propagandafilmen	491
<i>Tóth Eszter Zsófia</i> : „Kenyér, szőlő porba hulltak.” Bordás András tragikus halála 1956-ban: a forradalmi és az ellenforradalmi bűnbakképzés prizmatörései	500
<i>Varga Zsuzsanna</i> : Bűnözők vagy bűnbakok? Termelőszövetkezeti vezetők és a „szocialista törvényesség” az 1970-es években	507
<i>Zsidai Ágnes</i> : Ügynökhalál Magyarországon	524
Névmutató	545
A kötet szerzői és szerkesztői	557

Table of Contents

Foreword	9
SOCIAL STUDIES ASPECTS OF SCAPEGOATING	13
<i>Attila Pók</i> : Scapegoats in Hungarian historical thinking	15
<i>Gábor Gyáni</i> : The historian as a judge. The “rights” and perils of historiographical judgement	33
<i>János László</i> : Scapegoating and national identity, or socio-psychology as empirical social studies	43
<i>Zsuzsanna Kiss</i> : Heroes and scapegoats in the Weimar Republic. Additions to the psychological aspects of scapegoating	62
<i>Mária Ormos</i> : Scapegoat seeking / whitewashing in the western world (20 th and 21 st century)	75
<i>János Pótó</i> : Statues and monuments as scapegoats, or how, when and why statues are brought down	83
<i>Anna Dévényi</i> : From scapegoat to accuser, from accuser to scapegoat. Enemy concepts in 20 th century history textbooks through the examples of Mohács, Világos and Trianon	96
<i>Mariann Szilágyi</i> : “(...) you can always order a few boars for good money.” The cultural history of a well-known scapegoat motif	112
SCAPEGOATS IN UNIVERSAL HISTORY	123
<i>Ágnes Maléth</i> : Pope John the XXIII and the Council of Constance	125
<i>Tünde Lengyel</i> : Look for the woman! Women as scapegoats in the Middle and early Modern Ages	135
<i>János Ugrai</i> : Jesuits as hindrances to educational policy? Aspects of scapegoating in the 18th century educational policy discourse in the Hapsburg Monarchy	149
<i>István Majoros</i> : Why the Third Republic? On the background of the Dreyfus affair ...	161
<i>András Lénárt T.</i> : The issue of the “pure race” in Spain. The reason, methods and 20th century effects of Spanish scapegoating	171
<i>Iván Harsányi</i> : Scapegoat seeking and historical memory. Spanish experiences	181
<i>György Bebesi</i> : The Beylis case. The test of the Stolyipin reforms, the infamous Russian blood libel trial	197
<i>Árpád Hornyák</i> : “He, who caused the outbreak of World War I.” Show trial of Dragutin Dimitrijević-Apis	207
<i>Melinda Kindl</i> : Giustizia è stata fatta! The betrayers of Italy	217
<i>Péter Hahner</i> : Nixon, the scapegoat	225

SCAPEGOATS IN HUNGARIAN HISTORY	233
<i>József Bessenyei</i> : János Szapolyai, one of the most famous scapegoats of Hungarian history	235
<i>Adrienn Kovács</i> : Assessment of the church organisational work of Márton Padányi Bíró, Bishop of Veszprém	243
<i>Ágnes Deák</i> : On the trail of police informers (1860's)	252
<i>Zoltán Kaposi</i> : Large holding ownership as scapegoat. The relationship between large holdings and agrarian poverty in Hungary	264
<i>Zoltán Paksy</i> : The scapegoating of Jews and the beginnings of anti-Semitic hysteria in Hungary after the end of World War I	285
<i>László Gazdag</i> : Ferenc Herczeg and the revolutions	298
<i>Csilla Fedinec</i> : "The weaker party." Thoughts on the reinterpretation of the Rusyn-Ukrainian paradigm	308
<i>Zsolt Erőss</i> : Scapegoating and/or scapegoat formation? Assessment of the dictatorial aspirations on the turn of 1935-1936 through the example of Gömbös and Marton	316
<i>Judit Molnár</i> : "Deportation is an excuse." The impeachment of the Gendarme after 1945	332
<i>Lajos Olasz</i> : In war with the Soviet Union – scapegoats and persons responsible	350
<i>László Karsai</i> : Ferenc Szálasi, the perfect scapegoat	371
<i>Gerhard Seewann</i> : Ethnical cleansing in Hungary after World War II. The tribunal trial of Franz Basch	383
<i>György Gyarmati</i> : A tumult of enemies and scapegoats in Hungary, 1945-1946	405
<i>Levente Püski</i> : From enemy to scapegoat. The image of the aristocracy in the Hungarian Communist Party after 1945	433
<i>Kristóf Kovács</i> : From "Reakczy Jóska" to "Kulák Kelemen". A selection of scapegoat cartoons appearing in the magazine "Ludas Matyi" between 1945 and 1949	444
<i>Judit Pihurik</i> : That's a soldier's life 1945-1962. The "Horthyist officer": scapegoat or enemy?	456
<i>Gábor Bánkuti</i> : The anatomy of anti-Jesuitism	473
<i>Petra Polyák</i> : "Ostracize and humiliate them!" Disciplinary procedures of university and college students in the beginning of the 1950's	481
<i>András Lénárt</i> : Faces of the Köztársaság square. The portrayal of criminals in two propaganda films	491
<i>Eszter Zsófia Tóth</i> : "Bread and grapes fell in the dust:" The tragic death of András Bordás in 1956: the prism breaks of counter-revolutionary scapegoating	500
<i>Zsuzsanna Varga</i> : Criminals or scapegoats? (Farming cooperative directors and the "socialist legitimacy" in the 1970's)	507
<i>Ágnes Zsidai</i> : The deaths of agents in Hungary	524
Index	545
Authors and editors	557

Előszó

A történéssz a múltba néz – annak eseményeit, folyamatait kutatja –, de kérdéseit, közéletét egyszerre formálja saját kortársi környezete, valamint szakmájának időközben született újabb eredményei. Az utóbbi másfél évszázad egyszerre volt a modern nemzetállamiság és a civilizációs multikulturalitás felgyorsult formálódásának a periódusa – térségenként nagyon különböző és globálisan számottevő aszinkronitást hordozó jellemzőkkel. Eközben öltött a történetírás szaktudományos arculatot, és jött létre – minden más tudományterület differenciálódásához hasonlóan – diszciplináris sokfélesége. A hagyományos politikatörténet-centrikussághoz képest emancipálódott az elmúlt évszázad folyamán a gazdaság-, a társadalom-, illetve a kultúrtörténet önálló tudományágakként, s követeltek-követelnek maguknak hasonló elismertséget a köznapi történelem (Alltagsgeschichte), a nő-történet (gender history), a történeti demográfia, a mentalitástörténet, a mikrotörténelem, vagy éppen a pszichohistória. (Sőt mi több, a gazdaság- és társadalomtörténeten belül magukat újraartikuláló irányzatok hirdetik a szakági innováció elkerülhetetlenségét: new social history, kliometria.) A huszadik század elején az Annales iskola adott tartós inspirációt a szakmai megújuláshoz. A század- és ezredvég évtizedeit az időközben szétszalázódott történetírói irányzatok és más társadalomtudományok – az irodalomtörténet, szociológia, szociolingvisztika, szociálpszichológia, politikatudomány, kulturális antropológia – észrevehető egymásra hatása, illetve szakmaközi együttműködése jellemezte, *a társadalomtudományos történetírás* új „műfajának” beharangozásával (annak igényével).

Mindez azt is jelenti, hogy míg korábban többé-kevésbé generációcserélődésekkel mérhető a múlt szakmán belüli újrafogalmazása újabb nézőpontok tematizálásával, ma-napság – a munkálkodás közepette megélt információö-zön hatására – egy historikus élet-pályába is belefér a szemléleti, tematikai, módszertani váltás – nevezzük azt akár önkorrekciónak, akár innovatív képességnek. (Nem is említve most az egy nemzedéken belüli, illetve a nemzedékek közötti – hol versenyző-vitatkozó, hol együttműködő – sokféleséget. És itt nem a huszadik században helyenként gyakori – és egymást ellentételező – politikai rendszerváltások szakmán kívüli „multkorrigáló” elvárásaira gondolunk.) A múlt egyes területeinek újrazivizsgálását inspirálhatják szakmai összetevők, és a történésszt „korának gyermekeként” érő aktuális közéleti hatások is. Ez éppúgy befolyásolhatja a témaválasztást, mint a feldolgozás módszerét, rendre előidézvén azt a dilemmát is, hogy véthet-e a történéssz a szakma írott-íratlan normái ellen.

* * *

A bűnbak nem az emberiség elsődleges „cselekvés-történetének”, hanem közösségi identitásteremtésének – cselekvés-értelmezés – terméke. Ez pedig további közösségi cselekvésre ösztönözhet, s nem csupán az Ő-, és/vagy Újszövetséget társadalomszervezési zsinórmér-

tékként használó archaikus formációkban. (Lásd *James G. Frazer: Az aranyág*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994.; *Marcel Mauss: Szociológia és antropológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2000.) Úgy szerves része a földi civilizáció egészének, hogy ahhoz hasonlóan idővel maga is változik. Csak egy példa. A premodern szakrális forrás – mindmáig énekelt – kései adaptációja jelenik meg a protestáns zsoltárban: „Az Isten bárányára leteszem bűnöm én, / és lelkem béke várja ott a kereszt tövében.” Pedig – mint az közismert – az egyház alapító atyja, Luther Márton maga is bűnbak volt (és maradt) a korábbi (katolikus) anyaszentegyház újkorában is. A dolog történeti bája-borzalma leginkább időtlenségében ragadható meg: a bűnbakkereső (és találó) gondolkodás töretlenül, mi több, szerteágazóan és megizmosodva él tovább az időközben egyre inkább szekularizálódó, s magát racionális alapozottságának hirdető modern társadalomszervezés egymást követő időszakaiban is. A földi modernizáció idő- és térbeli különbözősége a bűnbakképzés elburjánzó sokféleségével „gazdagította a történelmet”, s lassan ide sorolható a – posztmodern? – közéleti „karaktergyilkosság” is. A bűnbak a civilizáció hajnalától kezdődően tetten érhető előítéletes gondolkodás (egyik) korai idolként született, hogy azután mindent túlélve az egyre inkább racionális öntudatú modern közértelmesség közepette is töretlenül – időnként tobzódva – virágozzék.

Itt azonnal vissza kell térnünk a „saját portánk előtti söpréshez”: a történetírás évszázadai sem mentesek a bűnbaknézőpontot érvényesítő elbeszélésektől. A korábbi, teológiai gyökerű, transzcendens-paternalista társadalomszervezési vezérelvet követő modern kori politikai rendszerek a társadalom részéről egyre szélesebb körű támogatásra tartanak igényt (illetve szorulnak rá arra), legitimációjukat pedig történeti érvekkel igyekeznek alátámasztani. Ez az időszak jórészt egybeesett a modern történetírás szaktudományos vértbe öltözésével, alkalmasint legnevesebb művelői sem ódzkodtak a bűnbakokkal színezett múltrekonstruálástól. (A kötetben több olyan tanulmány olvasható, amelyek a modern kori társadalmi-politikai bűnbakképzés historiográfiai megjelenési formáit is górcső alá veszik.)

Amiképpen az előítéletes gondolkodás nem kor-, rendszer- vagy „műfaj”-specifikus, a mindenkori jelen közállapotainak, valamint a szélesebb értelemben felfogott történeti, politikai (pláne történetpolitikai) közgondolkodásnak és a céhbéli történetírásnak is létezik „érintkezési felülete”. A legutóbbi századvégen bekövetkezett rendszerváltás időszaka Magyarországon azért is kínált termékeny táptalajt a bűnbakkereső múltértelmezéshez, mert az éppen magunk mögött tudott század számos és sokféle kibeszéletlen egyéni-közösségi traumát hagyományozott ránk. Tárgykörünkbe vágó társadalomtudományi szálon ezt egy kiragadott példával lehetne érzékeltetni. Gordon W. Allport eredetileg 1954-ben megjelent – és a bűnbak problémakört is tematizáló – munkájának megkésett első magyar fordítása után rövid időn belül újrakiadására is igény mutatkozott. (*Gordon W. Allport: Az előítélet*. Gondolat, Budapest, 1977¹; Osiris Kiadó, Budapest, 1999²) Az utóbbival egy időben gondolta végig Pataki Ferenc a magyarhoni közelmúlt-recepciókat (is). (*Pataki Ferenc: Rendszerváltók és bűnbakok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.) E tekintetben a kommunikatív emlékezet és a kollektív (történelmi) emlékezet határmezsgyéjén állunk, amikor arról is szó van, hogy mit és hogyan kívánunk megőrizni a történelmi emlékezetben, és mi sodródhat – kollektív amnéziaként – a történelmi feledés homályába.

A fentiek alapján aligha szorul magyarázatra, hogy történészek körében – az egyéni kutatói érdeklődésen túl is – felmerült az igény: tegyék szakmai vita tárgyává az előítéletesség, a „bűnbakolás” témáját. Önmagában mégsem emiatt, hanem egy közben szerzett meglepő tapasztalat okán érdemes kitérni jelen kötet létrejöttének előzményeire. A Magyar Történelmi Társulat és dél-dunántúli csoportjának vezetése, a PTE „Európa és a magyarság a 18–20. században” doktori programja, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára szervezett egy meghívásos konferenciát 2012. március végére, Pécsre, *Bűnbakképzés és történetírás a 20. századi Magyarországon és Európában* címmel. Ennek keretében 13 felkért előadó fejtette ki nézeteit a probléma különböző aspektusairól: annak elméleti kérdéseiről, pszichológiai hátteréről, egyetemes, illetve magyar történelmi változatairól, valamint a téma közoktatásban, tankönyvekben történő megjelenéséről. A vártnál sokkal intenzívebb érdeklődés inspirálta a szervezőket a folytatásra. Nem csupán a jelenlévő nagyszámú hallgatóság érdeklődése. Számos kutató jelezte: ő is szívesen tartott volna előadást a kérdéskör más összefüggéseiről, megjelenési formáiról. Ez a nem remélt fogadtatás ítélte „javított kiadásra” a március végi pécsi rendezvényt.

Az újrázás szervezeti kereteit a Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja által 1986 óta visszatérően megrendezett *Dél-dunántúli történészek nyári tábora/konferenciája* biztosította. Az eredetileg tanárok, közgyűjtemények történész munkatársai továbbképzéseként induló, de konferenciává fejlődött sorozat korábbi, tematikus rendezvényein számos fontos szakmai kérdéskört tűzött napirendre. Néhány példa: *a birodalmak és kisállamok viszonya* (1986), *a határon túli magyar kisebbségek helyzete* (1989), *az önszerveződő társadalom* (1990), *a történelmi személyiségek szerepe* (1991), *a Kárpát-medence népei együttélésének történelmi kérdései* (1995), *a tömegek a történelemben* (1998), *a család, a nő és a gyermek a történelemben* (1999), *a gazdaság és a kultúra történelmi kapcsolatai* (2001), *a hétköznapok története és a történelem hétköznapjai* (2002), *biográfia – egyéni és csoport életutak* (2003), *titkok és talányok a történelemben* (2005), *épített és szellemi örökségünk* (2006). A konferenciákon – felkérés alapján – a magyarországi történettudomány olyan kiváló képviselői tartottak előadást, s vettek részt a vitákban, mint pl. Ránki György, Benda Kálmán, Hanák Péter, Juhász Gyula, Szakály Ferenc, Niederhauser Emil, Engel Pál, Kubinyi András, Kosáry Domokos, Ormos Mária, Romsics Ignác, Glatz Ferenc, Szabad György, Fügedi Erik, Vörös Károly, Gyáni Gábor, Kövér György és a sor hosszan folytatható... Az előadók között – neves erdélyi és felvidéki magyar meghívottak (pl. Benkő Samu, Demény Lajos, Egyed Ákos, Imreh István, Lengyel Tünde) mellett – számos román, szlovák (pl. Milan Podrimavsky, Ivan Mrva, Miroslav Morovics, Remus Câmpeanu) és német szakember (Gerhard Seewann, Norbert Spannenberger) is szerepelt. S hallgathatták a résztvevők egyes kérdésekben neves közgazdászok, jogászok, politológusok, etnográfusok, szociológusok, geográfusok, irodalomárok sőt, néhány felekezet papjainak véleményét is. Az összesen mintegy 220 előadó által tartott több mint négyszáz előadás, illetve az ezekhez kapcsolódó színvonalas viták fontos új ismeretekkel gazdagították a hallgatóságot, s országos érdeklődést váltottak ki.

Ezúttal a 21. alkalommal megrendezett konferencia keretében hirdettük meg az összeívetelt, *Bűnbakok az európai és a magyar történelemben* címmel. (Zánka, 2012. augusztus 17–21.) A nyitott zánkai fórumon 8 felkért előadó mellett 36, a rendezők felhívására

jelentkezett kutató tartott előadást. A szervezők várakozásait messze meghaladó érdeklődés mindennél meggyőzőbben bizonyította a téma aktualitását. Az előadások tartalma pedig azt, hogy mennyire szerteágazó és sokszínű problémáról van szó – a „hagyományos”, személyközpontú előítéletességtől a kérdés szociálpszichológiai, vagy éppen jogalkotási összefüggéseiig. (Ehhez elég végigböngészni a kötet tartalomjegyzékét.) Amit itt is hangsúlyozandónak tartunk: Zánka nemcsak különböző diszciplínák művelőit vonlatta fel, hanem sokfelől összesereglettek többgenerációs konferenciája volt. A tudományos fokozatok (akadémikusok, az MTA doktorai, kandidátusok/Phd-sek és fokozat megszerzése előtt állók), illetve a kutatói munkahelyek teljes skáláját (felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek, közgyűjtemények) reprezentálták, s – jóllehet, a létszámokat tekintve aránytalanul – utóbbiak székhelye is jelentős térbeli szóródást mutatott (Budapest, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc, Eger, Zalaegerszeg, Kaposvár, Bonyhád, s külföldön: Bukarest, Pozsony). Különösen örvendetes volt a fiatal (doktorandusz, fokozattal még nem rendelkező) kutatók magas aránya, akik számára nemcsak bemutatkozási, megmérettetési lehetőséget jelentett a részvétel, hanem szakmai felkészülésüket is segítette. Ahogy egyik képviselőjük a konferenciáról írt ismertetőjét zárta: „Ez a történész utánpótlás fontos fórumává is tette a konferenciát.” (*Gazdag László: Beszámoló a „Bűnbakok az európai és a magyar történelemben” című konferenciáról. Századok, 2012. 6. sz. 1532.*) Megrendezését a kötetet közreadó szervezeteken túl, a Nemzeti Kulturális Alap támogatása tette lehetővé.

* * *

Kötetünk 40 tanulmányt tartalmaz. Szerkesztése során több rendező elv szóba jött. Leglogikusabb a tematikus csoportosítás lett volna. Az egyes tanulmányok azonban oly sokszínű képet vázolnak fel – nem egy közülük önmagában is a bűnbakállítás több változatát taglalva –, ami lehetetlenné tette e tematikus elrendezés átfedésektől mentes megvalósítását. Ezért a másik legkézenfekvőbb megoldást választottuk: a tanulmányokat három tematikus egységben közöljük. Az elsőbe a bűnbakképzés társadalomtudományi megközelítéseit prezentáló, elméleti igényű megfogalmazott munkákat soroltuk. A másik kettőben pedig az egyetemes, illetve a magyar történeti esettanulmányok követik egymást – amennyire ez lehetséges – kronológiai rendben. Így se vész el talán a mondandó veleje: aligha gondolták az első két ártatlan jószágból bűnbakot választó elődök, hogy az ember formálta civilizáció egyik legtartósabb közösségi produktumát indítják útjára. A bűnbakképzés mindent túlélő jelenség. Különböző megjelenési formái a közösségi lét elmaradhatatlan – mert mindig korhoz, rendszerhez igazítottan újragyártott – tartozékai, ahogyan erre a kötet címével is utalni próbáltunk.

A közreadás – a szervezők és támogatók mellett – a pécsi Kronosz Kiadó érdeme is, mely vállalta a kiadvány formába öntését és nyomdai előkészítését. Külön ki kell emelnünk a kiadói szerkesztő gondos munkáját, mellyel biztosította a könyv igényes kivitelt megjelenését.

Pécs – Budapest, 2013. augusztus

A szerkesztők